

Alınış tarihi (Received): 21.02.2022
Kabul tarihi (Accepted): 04.04.2022

Türkiye’de Ayçiçeği Tarımında İç Ticaret Hadleri (Tokat İli Örneği)

Nuray KIZILASLAN^{1,*}, Halil KIZILASLAN¹, Anılcan ÇİFT¹

¹ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü/ Tokat

*Sorumlu yazar: nuray.kizilaslan@gop.edu.tr

ÖZET: Tarımda iç ticaret hadleri çiftçinin eline geçen bir birim fiyatın, çiftçinin sanayi sektörüne ödediği fiyat karşısında gösterdiği tutum ve davranışlardır. İç ticaret hadlerinin tarımda bilinmesi çiftçilerin ekonomik refahındaki değişimleri görülmeye, satın alma gücünün yorumlanması, kaynak aktarımının yönünün hangi sektörün lehine/aleyhine geliştiğinin gözlemlenmesi gibi konularda olanak sağlamaktadır. Bu çalışmada 2001-2019 yılları arası dönemde Türkiye ve Tokat ilinin ayçiçeği üretiminde iç ticaret hadlerinin ne yönde geliştiğini ölçmek temel amaç olarak belirlenmiştir. İç ticaret hadlerini ortaya koymak için üretim miktarı, çiftçinin eline geçen fiyatlar ve tüketici fiyat endeksi baz alınmıştır. Araştırmaya konu olan dönem içinde ayçiçeği üretiminde çiftçinin eline geçen fiyat ile çiftçinin ödediği fiyat aralığındaki makas hareketleri incelenmiştir. İncelenen dönemde Türkiye’de iç ticaret hadleri ayçiçeği üreticisinin lehine gerçekleşirken Tokat İli’nde 2007-2011 ve 2014-2019 yılları arası ayçiçeği üreticilerinin aleyhine gerçekleşmiştir. Ayçiçeği ürününün stratejik önemi de dikkate alınarak enflasyonist fiyat dalgalanmalarından daha az etkilenmesi için desteklerin artırılması gerekmektedir. Kırsal alanda kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından politika uygulamaları, fiyat dalgalanmaları ve ekonomik konjonktürden etkilenen iç ticaret hadlerinin sektörel bazda incelenerek önlem alınması önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler- İç ticaret hadleri, tarımsal fiyatlar, çiftçi eline geçen fiyatlar, ayçiçeği üretimi.

Domestic Terms of Trade in Sunflower Agriculture in Turkey (Example of Tokat province)

ABSTRACT: The domestic terms of trade in agriculture are the attitudes and behaviors of the farmer against the price paid by the farmer for a unit price received by the farmer. Knowing the domestic terms of trade in agriculture provides the opportunity to see the changes in the economic welfare of the farmers, to interpret the purchasing power, to observe the direction of resource transfer in favor of/against which sector. In this study the main purpose was to measure the development of domestic terms of trade in sunflower production of Turkey and Tokat province between 2001 and 2019. In order to reveal the domestic terms of trade are taken as basis the amount of production, the prices received by the farmer and the consumer price index. In the period subject to the research for sunflower production the scissors movements were examined between the price received by the farmer and the price paid by the farmer. In the examined period, while the domestic terms of trade in Turkey were in favor of the sunflower producers, it was realized against the sunflower producers in the province of Tokat between 2007-2011 and 2014-2019. Considering the strategic importance of the sunflower product, support should be increased in order to be less affected by inflationary price fluctuations. In terms of the sustainability of development in rural areas, it is important to take measures by examining the domestic terms of trade, which are affected by policy implementations, price fluctuations and economic conjuncture, on a sectoral basis.

Keywords- Domestic terms of trade, agricultural prices, prices received by the farmer, sunflower production.

1. Giriş

Ayçiçeği, hem tohum olarak hem de işlenmiş gıda üretiminde insan beslenmesinde önemli bir yere sahiptir. Dünyada üretilen ayçiçeğinin %90'ı yağ endüstrisine hammadde sağlarken, %10'luk bölümü çerezlik olarak tüketilmektedir. Türkiye'de ise büyük oranda yağ endüstrisi ayçiçeği tasarrufundadır (TEPGE, 2020). Türkiye'de üretilen bitkisel yağların tüketim miktarları irdelendiğinde en fazla tüketilenin ayçiçek yağı olduğu görülmektedir (Kızılaslan ve ark., 2014). Ancak arz-talep veya iklim koşullarına bağlı olarak yağlı tohumlar ve özellikle ayçiçeği üretiminde görülen dalgalanmalar bitkisel yağ üretimi ve ticaretini de etkilemektedir (Onurlubaş ve Kızılaslan, 2007; Gürler ve ark., 2000). Türkiye'de ayçiçeği, üretimi ve ekim alanı bakımından da önde gelen kültür bitkilerindedir.

Dünyadaki ayçiçeği üretiminde 2019/20 yılı itibariyle en önemli ülkeler sırasıyla Ukrayna, Rusya, Arjantin, Çin olmuştur. Ayrıca, dünyada ayçiçeği ekili alanların yaklaşık %16'sını Rusya oluştururken, %12'sini Ukrayna, %8'lik bir kısmını Avrupa Birliği'ne üye ülkeler oluşturmaktadır. Türkiye'de yağlık ayçiçeği, ağırlıklı olarak Trakya Bölgesi ve Konya'da üretilmektedir. 2018 yılı itibarıyla Tekirdağ (%22,8), Edirne (%14,7), Kırklareli (%11,6) ve Konya (%11,2) yağlık ayçiçeği ekim alanının %60'ını oluşturmaktadır. Türkiye'de 2017/2018 sezonunda ayçiçeği ekim alanı bir önceki sezona göre %8,3 oranında artarak 780 bin hektara ulaşmıştır (TEPGE, 2020).

Türkiye'de ayçiçeği üretiminin yaklaşık %2-3'lük gibi bir kısmını da Tokat ili sağlamaktadır (ZMO, 2018). Tokat ili son yıllarda önemli bir artışla Türkiye'deki ayçiçeği üretim sıralamasında ilk 10 içinde yerini almıştır. Ancak Tokat ilinde ayçiçeği üretiminden çiftçinin eline geçen fiyatlar Türkiye ortalamasının altında yer almaktadır. Son yıllarda Türkiye'de etkisini artıran Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) oranları diğer tarım ürünlerinde olduğu gibi ayçiçeği tarımını da olumsuz etkilemiştir. Bu bilgilerden hareketle, Türkiye'de ve Tokat ilinde ayçiçeği üretiminden çiftçilerin elde ettiği ekonomik refahının ve satın alma gücünün bilinmesi; destekleme politikalarının hazırlanmasında ve değerlendirilmesinde önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, 2001-2019 yılları arası, Tokat ili ayçiçeği üretiminde çiftçinin eline geçen fiyat ile sanayi kesimine ödediği fiyatlar arasındaki makas hareketlerinin hangi sektörün lehine veya aleyhine geliştiğini ölçmektir. Ayrıca, bu çalışma ile Tokat ilindeki ayçiçeği üreticilerinin ekonomik refahındaki ve satın alma gücündeki değişiklikler ölçülmüş ve yorumlanmıştır. Ayçiçeği üretiminde iç ticaret hadlerinin (İTH) bilinmesi uygulanacak destekleme politikalarının düzenlenmesinde önem taşımaktadır. Bu çalışma sayesinde sektörel olarak ekonomik refah değişimlerini takip etmek ve tarım kesiminin satın alma gücündeki değişiklikleri anlamak mümkün olmuştur.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışma 2001-2019 dönemini kapsayan 19 yıllık verilerin değerlendirilmesi ile ayçiçeği tarımında iç ticaret hadlerini ele almaktadır. Çalışmanın materyalini, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB)'dan elde edilen ikincil verilerden oluşmaktadır. Çalışmada iç ticaret haddi, net değişim ticaret haddi ile çiftçi eline geçen fiyatlar endeksi ve yurt içi üretici fiyat endeksleri kullanılarak hesaplanmıştır. Ayçiçeği için iç ticaret hadlerinin hesaplanmasında net değişim ticaret haddi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada baz yılı 2001 olarak belirlenmiştir.

Tüm fiyatlar aynı ölçüde azalıp artıyor ise, iki sektör arasında kaynak aktarımı olmadığı anlamına gelir. İTH>1 olduğu zaman tarım sektörü fiyatlarının görece olarak arttığını ve İTH'nin tarımsal ürünler lehine geliştiğini; İTH<1 olduğu zaman ise tarım sektörü fiyatlarının görece olarak azaldığını ve İTH'nin tarımsal ürünler aleyhine geliştiğini gösterir (Dağdemir, 2011). İTH'nin bir başka gösteriminde 100 baz alınarak da yorumlanabilir. Bu durumda İTH>100 ise iç ticaret hadlerinin tarım lehine, İTH<100 ise tarım aleyhine gerçekleştiğini göstermektedir.

3. Araştırma Bulguları

3.1. Türkiye’de ve Tokat İlinde Ayçiçeği Tarımı

Türkiye ekonomisinin verimli bir şekilde gelişmesi, tarım sektörünün ekonomik açıdan güçlü olması ile doğrudan ilişkilidir. Tarım sektörünün güçlü ve sağlam bir ekonomiye sahip olması ise katma değere sahip ürünlerin varlığına ve üretim kapasitesinin yüksek olmasına bağlıdır. Aynı zamanda bu güçlü yönün sürdürülebilir esaslar doğrultusunda varlığını göstermesi önem kazanmaktadır (Kızılaslan ve ark.,2007). Ayçiçeği hem ekonomik anlamda hem de katma değerli ürünler kategorisinde tarım için önemli bir yere sahiptir. Nitekim Türkiye’de bitkisel yağ endüstrisinin yüksek bir çoğunluğu ayçiçek yağını hammadde olarak kullanmaktadır. Tablo 1’de Türkiye’de ayçiçeği ekiliş alanları, üretim, verim ve çiftçi eline geçen fiyatlar (ÇEGF) verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye’de ayçiçeği ekilen alan, üretim, çiftçi eline geçen fiyatlar, verim

Table 1. Sunflower planted area, production, prices received by the farmer, yield in Turkey

Yıllar	Ekilen Alan (X1000 Da)	Üretim (Ton)	ÇEGF (TL/kg)	Verim (Kg/Da)
2001	5.100	650.000	0,27	128
2002	5.500	850.000	0,44	155
2003	5.450	800.000	0,79	148
2004	4.800	800.000	0,81	167
2005	4.900	865.000	0,86	177
2006	5.100	1.010.000	0,75	198
2007	4.857	770.000	0,70	159
2008	5.100	900.387	0,89	177
2009	5.150	960.300	0,77	186
2010	5.514	1.170.000	0,82	212
2011	5.560	1.170.000	1,15	210
2012	5.046	1.200.000	1,34	238
2013	5.203	1.380.000	1,39	265
2014	5.525	1.480.000	1,75	269
2015	5.690	1.500.000	1,76	264
2016	6.168	1.500.000	1,93	244
2017	6.814	1.800.000	2,22	264
2018	6.489	1.800.000	2,58	277
2019	6.760	1.950.000	3,02	289

Kaynak: TÜİK, 2001-2019. Bitkisel Üretim İstatistikleri, Tarımsal Fiyatlar.

Tablo 1’de belirtildiği gibi Türkiye tarımında 2001-2019 yılları arasında yıllık ortalama ayçiçeği üretimi 1,180 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de ortalama 5,8 milyon dekar arazide ayçiçeği üretimi yapılmaktadır. Birim alandan elde edilen verim artma

eğilimindedir. Tablo 2’de Tokat’ta ayçiçeği ekiliş alanları, üretim, verim ve çiftçi eline geçen fiyatlar (ÇEGF) verilmiştir.

Tablo 2. Tokat'ta ayçiçeği ekilen alan, üretim, çiftçi eline geçen fiyatlar, verim
Table 2. Sunflower planted area, production, prices received by the farmer, yield in Tokat

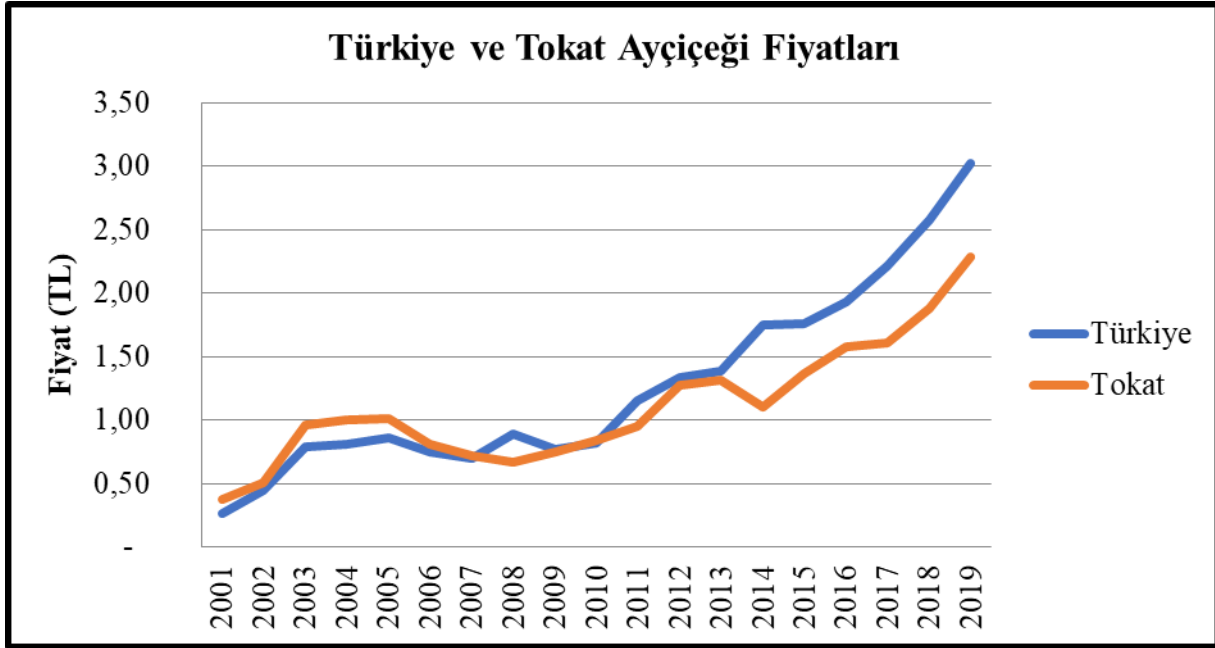
Yıllar	Ekilen Alan (Da)	Toplam Ekili Alanlardan Aldığı Pay (%)	Üretim (Ton)	Toplam Üretimden Aldığı Pay (%)	ÇEGF (TL/kg)	Verim (Kg/Da)
2001	5,1	0,1%	836	0,1%	0,38	165
2002	16,4	0,3%	3.770	0,4%	0,51	230
2003	11,8	0,2%	1.773	0,2%	0,96	150
2004	6,7	0,1%	1.367	0,2%	1,00	205
2005	11,9	0,2%	2.164	0,3%	1,01	182
2006	19,0	0,4%	4.309	0,4%	0,81	226
2007	10,6	0,2%	2.298	0,3%	0,72	217
2008	49,7	1,0%	12.560	1,4%	0,67	253
2009	42,7	0,8%	11.488	1,2%	0,75	270
2010	55,1	1,0%	13.775	1,2%	0,84	250
2011	91,0	1,6%	25.132	2,1%	0,95	276
2012	102,0	2,0%	28.241	2,4%	1,27	277
2013	177,7	3,4%	47.096	3,4%	1,31	265
2014	164,0	3,0%	33.740	2,3%	1,10	206
2015	135,0	2,4%	41.593	2,8%	1,37	308
2016	137,1	2,2%	39.306	2,6%	1,58	287
2017	156,8	2,3%	41.549	2,3%	1,61	265
2018	156,9	2,4%	49.049	2,7%	1,88	313
2019	162,3	2,4%	52.163	2,7%	2,29	321

Kaynak: TÜİK, 2001-2019. Bitkisel Üretim İstatistikleri, Tarımsal Fiyatlar.

Tokat İli ayçiçeği ekiliş alanları, üretim ve verim değerlerinde 2001 yılına göre 2019 yılında artış görülmektedir. Tokat ilinin toplam ayçiçeği üretiminden aldığı pay ortalama %1,8 olmuştur. Birim alandan elde edilen verim Türkiye ortalamasının üstündedir. Son yılların verilerine göre Tokat ili ayçiçeği üretiminde Türkiye’de ilk on il arasına girmektedir.

Grafik 1’de Türkiye ve Tokat ilindeki ayçiçeği üretiminden çiftçinin eline geçen fiyatlar verilmiştir. Grafik 1’de görüldüğü gibi Tokat ilindeki ayçiçeği üretiminden çiftçinin eline geçen fiyatlar 2001-2019 yılları arasında sürekli bir artış halindedir.

Çiftçi eline geçen fiyatlar konusunda Tokat İli’nde yapılan bir araştırmanın sonuçları bir bilgi vermektedir. Araştırmada ayçiçeği üreticilerin büyük çoğunluğu Karadeniz Birliğe üyedir. Ancak ayçiçeği alım fiyatlarının yetersiz oluşu, Karadeniz Birliğin zamanında ödeme yapmaması gibi nedenlerle üreticinin ürününü tüccara satma eğiliminde olduğu belirlenmiştir (Kızılaslan ve Gürler, 1997). Bununla beraber üreticilerin düşük maliyet yüksek kaliteli ürün elde etmelerinde örgütlenme önemli bir rol oynamaktadır (Kızılaslan ve ark.,1996; Kızılaslan, 1997).

Grafik 1. Türkiye' de ve Tokat İlinde ayçiçeğinde çiftçinin eline geçen fiyatlar

Graphic 1. Prices received by the farmer of sunflower in Turkey and Tokat Province

Tokat ilinde 2001 yılında çiftçinin eline kg başına 0,50 TL altında bir miktar geçerken, 2019 yılında bu miktar %400'lük bir artışla 2 TL'nin üstüne çıkmıştır. 2010 yılından sonra Tokat ilinde oluşan fiyatlar Türkiye ortalamasının altında yer almıştır.

3.2. Türkiye'de ve Tokat İli'nde Ayçiçeği Tarımında İç Ticaret Hadleri

3.2.1. Türkiye'de Ayçiçeği Tarımında İç Ticaret Hadleri

1980 sonrasında destekleme alım politikalarının önemini kaybetmesi ve ithalatın serbestleştirilmesi yönünde atılan adımlar, serbest piyasa ekonomisine geçiş ile birlikte 1980 öncesi koşullarda tarımın sağladığı ekonomik yararların kaybolmaya başlamasına neden olmuştur. Bu politikalarda asıl amaç tarımsal ürünlerin fiyatlarını olabildiğince düşük tutmak, kentsel işgücü maliyetini ve tarımsal girdi kullanan sanayi ürünlerinin maliyetini düşürerek ihracatta rekabet avantajı yaratmak olmuştur. Türkiye'de dışa açılmanın hedeflendiği bu yıllarda, tarıma destek veren uygulamalar azalarak devam etmiş olsa da fiyat makası tarımın aleyhine olmak üzere büyük ölçüde açılmıştır (Kepenek & Yentürk, 2009).

1980 sonrasında dışa açıklık, ekonominin finansal kanallarını açabilmek adına milli ekonomiyi rahatlatırken dışsal gelişmelere karşı da ekonomiyi oldukça duyarlı hale getirmiştir. Böylece ülke ekonomisi, uluslararası finans kapitalin çıkar alanına itilmiş ve sıcak para akımlarına bağımlı kırılgan bir yapı oluşmuştur. Nitekim sıcak para hareketleri mevcut yapısal sorunlarla da birleşerek 1990 sonrası bir çok finansal krizin oluşmasında etkili olmuştur. Bu açıdan her türlü iktisadi ve siyasi gelişmeden etkilenen Türkiye ekonomisi uğradığı olumsuz etkilerden kurtulabilmek veya olası kriz konjonktürünü önleyebilmek adına pek çok istikrar programı uygulamıştır (Karaçor & Alptekin, 2006).

Tarımda yeniden yapılandırmayı amaçlayan 1994 ekonomik programının ardından, 1999 yılı sonunda tarımda fiyat ve girdi odaklı destekleme uygulamalarından büyük ölçüde vazgeçilmiştir. Bu uygulamanın yerini doğrudan gelir desteği uygulaması almıştır (Menek ve Kızılaslan,2008). Tarımsal ürünlerde dünya fiyatlarını referans alan ve bu amaçla tarımsal ürünlerin ithalatını kolaylaştıran uygulamalar öne çıkmıştır. Dünya Ticaret Örgütü

(DTÖ) Tarım Anlaşması ve Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'nde son aşamaya geçilmesi ile birlikte tarım ürünleri ithalatının serbestleştirilmesi yönündeki gelişmeler hız kazanmıştır. Türkiye'de tarım sektörüne yönelik bu uygulamalar, fiyat makasının 1998 yılından 2000'li yılların sonlarına kadar geçen dönemde, tarım ürünleri aleyhine gelişmesine neden olmuştur (TMMOB, 2006).

Bağımsız çiftçiliğin ve küçük-orta üreticiliğin yaygın olduğu bir tarımsal yapıda, çiftçinin eline geçen fiyatlarla, çiftçinin sanayi kesimine ödediği fiyatlar arasında oluşan makasın hareketleri, sanayi sermayesi ile köylü arasındaki bölüşüm ilişkilerinin seyrini belirler. Bu makas "İç Ticaret Hadleri" olarak tanımlanmaktadır (Tanör ve Ark., 1995).

İç ticaret hadlerinin tarım aleyhine gerçekleşmesi tarımdan tarım dışına kaynak aktarımına neden olarak çiftçi eline geçen fiyatlarla daha az tarım dışı mal ve hizmet alabilmekte gelir dengesizliği artmaktadır. İç ticaret hadlerinin tarım lehine gelişmesi ise bu durumun tam tersi yönündedir.

1978-1998 dönemini inceleyen bir araştırmada, özellikle 1991 yılından sonra tarım ürünleri toptan fiyat endeksi, sanayi toptan fiyat endeksinden daha fazla artış göstermiştir. Bu dönem içerisinde tarım kesimi toptan fiyat endeksi 13 016 kat, sanayi kesimi toptan fiyat endeksi 12 296 kat yükselmiştir. Net değişim ticaret hadlerinin 1978-1998 dönemi boyunca 1.06 kat arttığı gözlemlenmiştir (Akçay ve ark.,2000).

İTH, görece fiyat hareketlerinin ekonomik kriz dönemlerinden ve tarım sektöründeki yapısal dönüşümden büyük ölçüde etkilenmekte olduğunu göstermiştir. Ekonomik kriz dönemlerinde asimetrik fiyat hareketleri tarım sektörü aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. İTH endeksine göre 1994 ekonomik kriz yılı hariç 1990-1998 döneminde fiyat makası tarım sektörü lehine bir gelişme göstermiştir. 1999 yılı ile başlayan ve 2001 ekonomik krizinde dibe vuran İTH endeksi, 2001-2004 döneminde toparlanmış görünse de son dönem fiyat hareketlerinin tarım sektörü aleyhine gelişmekte olduğu saptanmıştır (Dağdemir, 2011). Tablo 3'de Türkiye ayçiçeği üretiminde oluşan iç ticaret hadleri verilmiştir.

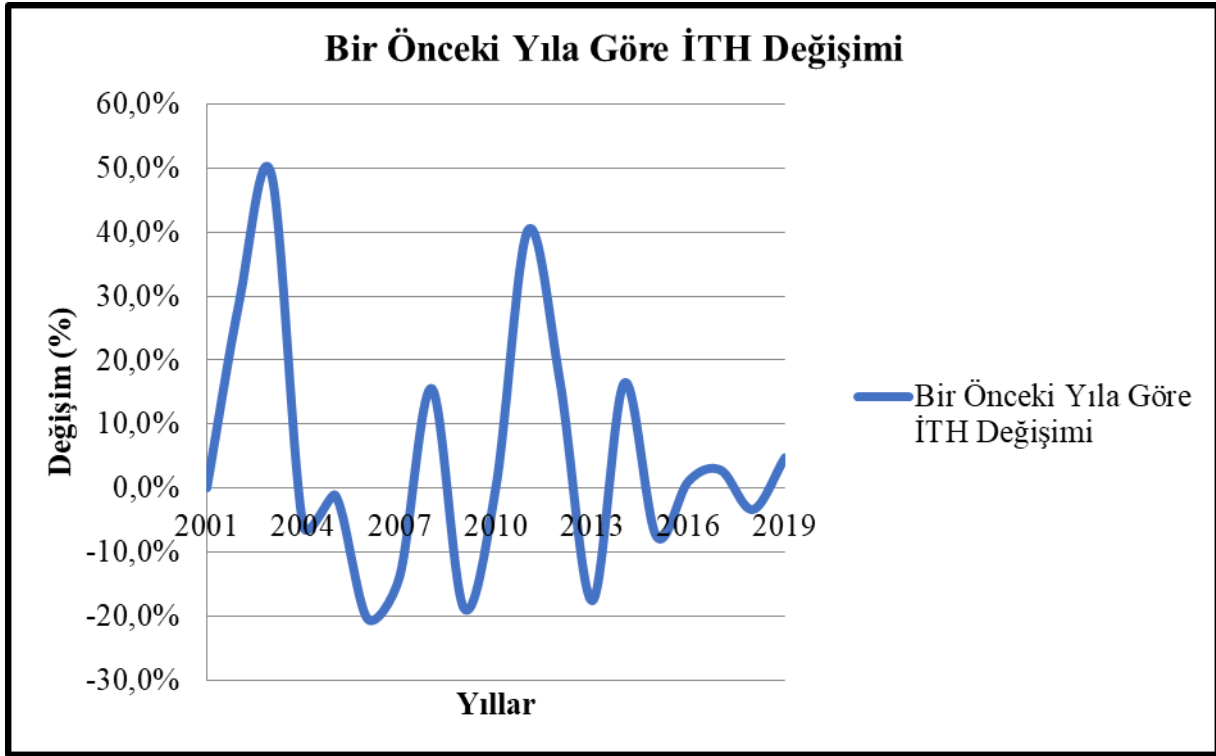
Tablo 3. Türkiye'de ayçiçeği üretiminde oluşan iç ticaret hadleri (2001-2019)

Table 3. Domestic terms of trade in sunflower production in Turkey (2001-2019)

Yıllar	Üretim Miktarı (Ton)	ÇEGF (TL/kg)	ÇEGFE Baz=1980	TÜFE Baz=1980	İTH
2001	650.000	0,27	100,00	100,00	100,00
2002	850.000	0,44	167,21	129,75	128,87
2003	800.000	0,79	295,11	153,56	192,17
2004	800.000	0,81	303,57	167,88	180,83
2005	865.000	0,86	323,27	180,84	178,77
2006	1.010.000	0,75	281,92	198,29	142,17
2007	770.000	0,70	263,13	214,92	122,43
2008	900.387	0,89	334,55	236,55	141,43
2009	960.300	0,77	289,44	251,99	114,86
2010	1.170.000	0,82	308,24	268,12	114,96
2011	1.170.000	1,15	432,28	268,12	161,23
2012	1.200.000	1,34	503,70	268,12	187,86
2013	1.380.000	1,39	522,50	337,65	154,74
2014	1.480.000	1,75	657,82	365,24	180,11
2015	1.500.000	1,76	661,58	397,41	166,47
2016	1.500.000	1,93	725,48	431,32	168,20
2017	1.800.000	2,22	834,49	482,74	172,87
2018	1.800.000	2,58	969,82	580,74	167,00
2019	1.950.000	3,02	1.135,21	649,48	174,79

Türkiye’de 2001-2019 yılları arasında ayçiçeği üretiminde hesaplanan iç ticaret hadleri ayçiçeği üreticisinin lehine gerçekleşmiştir. 2003 ve 2012 yılları İTH endeksinin en yüksek olduğu yıllardır.

Grafik 2’de Türkiye’de ayçiçeği tarımında bir önceki yıla göre İTH değişimi gösterilmektedir. Buna göre en büyük artış 2002 ile 2003 yılları arasında en büyük düşüş ise 2005-2006 döneminde gerçekleşmiştir.

Grafik 2. Türkiye’de ayçiçeği tarımında iç ticaret hadleri değişimi

Graphic 2. Change of domestic terms of trade in sunflower agriculture in Turkey

3.2.2. Tokat İlinde Ayçiçeği Tarımında İç Ticaret Hadleri

Türkiye’de ayçiçeği üretiminin yaklaşık %40’lık bir kısmını Marmara Bölgesi (özellikle Tekirdağ ve çevresi) gerçekleştirirken, Tokat ili bu pastadan yaklaşık %2-3 arasında bir pay almaktadır (ZMO, 2018). Tablo 4’te Tokat İli ayçiçeği üretiminde 2001-2019 yılları arasında iç ticaret hadleri verilmiştir.

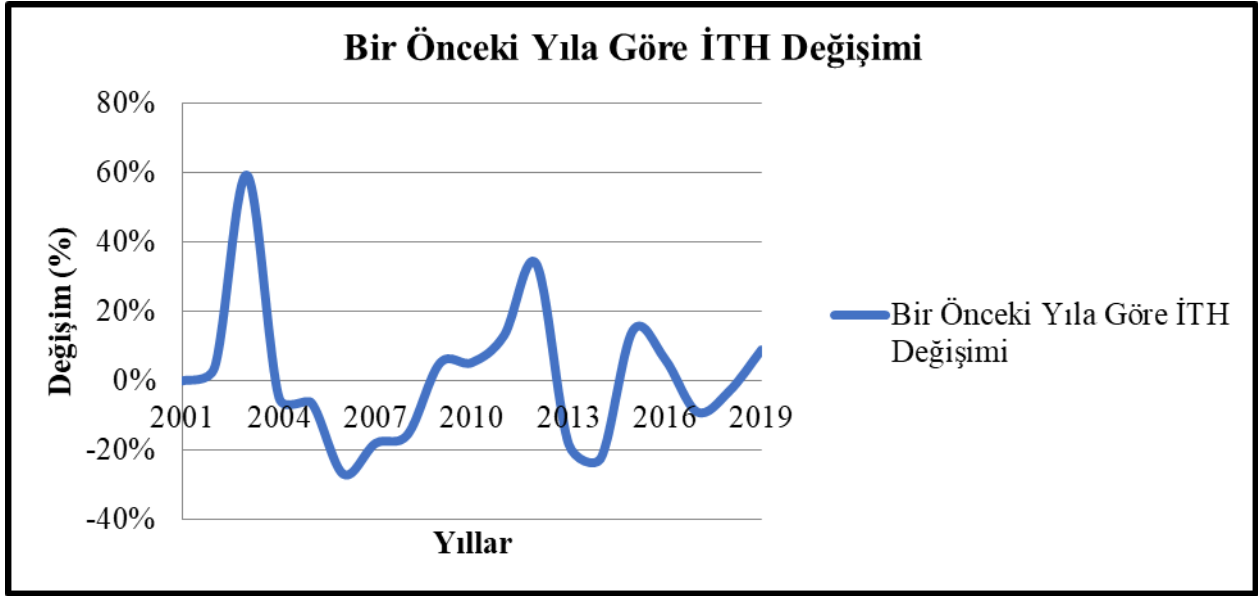
Tablo 4. Tokat İli'nde ayçiçeği üretiminde oluşan iç ticaret hadleri (2001-2019)

Table 4. Domestic terms of trade in sunflower production in Tokat province (2001-2019)

Yıllar	Üretim Miktarı (Ton)	ÇEGF (TL/kg)	ÇEGFE Baz=2001	TÜFE Baz=2001	İTH
2001	836	0,38	100,00	100,00	100,00
2002	3.770	0,51	134,83	129,75	103,92
2003	1.773	0,96	254,09	153,56	165,46
2004	1.367	1,00	264,25	167,88	157,41
2005	2.164	1,01	266,90	180,84	147,59
2006	4.309	0,81	214,05	198,29	107,94
2007	2.298	0,72	190,26	214,92	88,53
2008	12.560	0,67	177,05	236,55	74,85
2009	11.488	0,75	198,19	251,99	78,65
2010	13.775	0,84	221,97	268,12	82,79
2011	25.132	0,95	251,04	268,12	93,63
2012	28.241	1,27	335,60	268,12	125,17
2013	47.096	1,31	346,17	337,65	102,52
2014	33.740	1,10	290,68	365,24	79,59
2015	41.593	1,37	362,03	397,41	91,10
2016	39.306	1,58	417,52	431,32	96,80
2017	41.549	1,61	425,45	482,74	88,13
2018	49.049	1,88	496,80	580,74	85,55
2019	52.163	2,29	605,14	649,48	93,17

Tablo 4'te Tokat ilinde ayçiçeği üretiminde iç ticaret hadleri 2001-2006 ve 2012-2013 yılları arasında ayçiçeği üreticilerinin lehine gerçekleşmiştir. Bu dönemlerde ayçiçeği üreticisinin karlı olduğu üretiminden elde ettiği gelir ile daha çok tarım dışı mal ve hizmet alabildiğini söylemek mümkündür. Ancak 2007-2011 ve 2014-2019 yılları arası iç ticaret hadleri ayçiçeği üreticilerin aleyhine gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Tokat'ta ayçiçeği üreticilerinin bu yıllarda bir birim fiyatla alabileceği tarım dışı mal ve hizmet azalmıştır. Bu durum grafik 3'de de görülmektedir.

Grafik 3. Tokat İli'nde ayçiçeği tarımında iç ticaret hadleri değişimi

Graphic 3. Change of domestic terms of trade in sunflower agriculture in Tokat province

4. Sonuç ve Öneriler

Çalışmada 2001-2019 yılları arasında ayçiçeği tarımında gerçekleşen İTH'nin Türkiye ve Tokat ili çerçevesindeki görünümüne yer verilmiştir. İç ticaret hadleri Türkiye'de ayçiçeği üreticisinin lehine gerçekleşirken Tokat İli'nde 2007-2011 ve 2014-2019 yılları arası aleyhine gerçekleşmiştir. İç ticaret hadlerindeki değişiklikler gerek dünya gerekse Türkiye'deki tarım politikalarındaki uygulamalardan, fiyat dalgalanmalarından ve ekonomik konjonktürden etkilenmektedir. Kırsal alanda kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından politika değişikliklerinin hızla sürece sokulması gerekmektedir. Özellikle mikro ölçekte kırsalın ihtiyaç ve sorunları belirlenmeli ve çözüm önerileri geliştirilmelidir. Tabandan tavana politika oluşturma süreci sağlanmalı, üreticilerin bu süreçte katılımı ön planda tutulmalıdır. İç ticaret hadleri sektörler arası kaynak aktarımlarını gösterdiğinden sektörel politika uygulamalarına daha fazla yer verilmelidir. Tarım özellikle insan beslenmesinin sürdürülebilirliği açısından önemli bir sektör olduğu için iç ticaret hadlerinin tarım lehine çevrilmesi ve bunun için tarım politikalarında düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

5. Kaynaklar

- Akçay, Y., Esengün, K., Kızılaslan, H., ve Uzunöz, M. 2000. Türkiye'de Önemli Bazı Tarla Ürünlerinde İç Ticaret Hadleri ve Belirsizlik Analizleri. 4. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, (6-8 Eylül). Tekirdağ.
- Dağdemir, E.U. 2011. Türkiye'de Ticaretin Serbestleşmesi Sürecinde İç Ticaret Hadlerine Yönelik Bir Analiz: 1990-2009. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(3), 121-134.
- Gürler, A.Z., Kızılaslan, N. ve Kızılaslan, H., 2000. Tarıma Dayalı ve Tarıma Bağlı Sanayi İşletmeleri Yönetim Sürecinde Kuruluşları ve Organizasyonları, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:47, Kitaplar Serisi No:18, Tokat.
- Karaçor, Z. ve Alptekin, V., 2006. 1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 307-342.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. 2009. Türkiye Ekonomisi. Remzi Kitabevi.

- Kızılaslan, N., Hanedar, C., Kızıloğlu, R., Ünal, T., Kızılaslan, H., 2014. Ayçiçek Yağı Satın Alım Yerlerini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi (Tokat İli Örneği), XI.Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, Cilt.III, s.1286-1291, 3-5 Eylül, Samsun.
- Kızılaslan, H. ve Gürler A.Z., 1997. Tokat İli Turhal İlçesinde Ayçiçeği Üretiminin Teknik ve Ekonomik Yapısının Belirlenmesi. GOÜ Ziraat fakültesi Dergisi, 14(1), 215-230.
- Kızılaslan N., Gürler, A.Z, Kızılaslan, H., 1996. Türkiye de Tarım Kredi Kooperatiflerinde Kooperatif Ortak İlişkilerinin Değerlendirilmesi Tokat İli Örneği. Türkiye 2.Tarım Ekonomisi Kongresi (Tam Metin Bildiri), 2(383-393).
- Kızılaslan, N. 1997. Tokat ili merkez ilçede tarımsal kalkınma kooperatiflerine katılımı etkileyen sosyo-ekonomik faktörler üzerine bir araştırma. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Doktora Tezi. Tokat.
- Kızılaslan N, Gürler, A.Z, Kızılaslan, H., 2007. An Analytical Approach to Sustainable Development in Turkey, Sustainable Development, 15, 254-266.
- Menek, M. ve Kızılaslan, H. 2008. Doğrudan gelir desteğinin üreticiler üzerine etkisi (Tokat ili Merkez ilçe örneği). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 1, 53-63.
- Onurlubaş, H.E ve Kızılaslan, H., 2007. Türkiye’de Bitkisel Yağ Sanayindeki Gelişmeler ve Geleceđe Yönelik Beklentiler, Tarım Ekonomisi Araştırma Enstitüsü yayınları, S.157.
- Tanör, B., Boratav, K., Akşin, S., 1997. Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye 1980-1995. Cem Yayınevi, İstanbul.
- TEPGE, 2020. Ayçiçeği Tarım Ürünleri Piyasa Raporu. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, Ankara.
- TMMOB, 2006. Bağımsız Sosyal Bilimciler 2006 Yılı Raporu. IMF Gözetiminde On Uzun Yıl 1998-2008: Farklı Hükümetler, Tek Siyaset, Ankara.
- TÜİK, (2001-2019). Bitkisel Üretim İstatistikleri, Tarımsal Fiyatlar. Türkiye İstatistik Kurumu Merkezi Dağıtım Sistemi: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/> (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2020).
- ZMO, 2018. Ayçiçeği Raporu. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara.